

De wisselwerking tussen eigen en institutionele identiteit

Dorien Van De Mieroop

Uit deze gevalstudie van een professionele presentatie blijkt dat de spreker zich profileert als een vertegenwoordiger van zijn organisatie, maar dat hij daarnaast ook zijn eigen professionele identiteit benadrukt. Dit komt naar voren in de analyse van discouselementen, waar de spreker vanuit een underdogpositie vertrekt om geleidelijk aan zijn identiteit als expert te vestigen. Ook dialogische karakteristieken spelen in de opbouw van deze identiteit een belangrijke rol. De spreker gebruikt verschillende technieken om te interageren met zijn publiek, zoals bijvoorbeeld 'schijninteractie' en ironische zelfverwijzingen. Deze dragen bij tot de opbouw van zijn eigen identiteit. Aan de andere kant construeert de spreker ook een institutionele identiteit door het consistente gebruik van de institutionele wij-vorm en agentieve zelfverwijzingen. Tot slot vergelijk ik in de discussie de conclusies van deze kwalitatieve discoursanalyse met de resultaten van twee andere benaderingswijzen, namelijk een kwantitatieve analyse en een effectonderzoek.

1 Inleiding

In deze gevalstudie maak ik een analyse van de manier waarop een spreker identiteit opbouwt in een professionele informatieve presentatie. Want zoals Fairclough (2000) beargumenteert, brengen alle *social practices*, waaronder natuurlijk ook deze speeches vallen, de constructie van identiteiten met zich mee. Deze presentaties zijn immers geen objectieve verhalen, maar wel versies van de realiteit (Ochs & Capps, 1996) waarin de sprekers zelf kiezen welke nadrukken ze leggen en hoe ze zichzelf presenteren.

Deze presentaties situeren zich in een institutionele setting, ook al hebben ze niet plaats binnen de context van de specifieke werksetting van de sprekers (cf. Sarangi & Roberts, 1999). Hetgeen deze context institutioneel maakt, is precies het feit dat de deelnemers aan de studiedagen, zowel sprekers als publiek, hun aanwezigheid te danken hebben aan hun professionele identiteit. En de prominente aanwezigheid van professionele en institutionele identiteiten in de speeches, is precies wat volgens Drew & Heritage (1992) een context karakteriseert als institutioneel. Bij de constructie van de institutionele identiteit wordt het imago van het bedrijf opgebouwd en 'maakt de spreker op die manier duidelijk het woord te voeren namens een organisatie' (Lammers, 2000). Dit gebeurt typisch aan de hand van de institutionele *wij*-vorm. Wanneer een spreker in een speech zijn eigen identiteit opbouwt, spreekt hij in eigen naam en werkt hij dus aan de constructie van een volledig beeld van zijn persoon. Dat is het soort van identiteit dat Zimmerman (1998) de 'transportable identity' noemt, de identiteit die iedere persoon dus eigenlijk met zich meedraagt. Meestal gaat het in mijn corpus echter om de constructie van een professionele identiteit, waarin de spreker zichzelf als een expert positioneert. Dat is natuurlijk maar een gedeeltelijke constructie van eigen identiteit, omdat slechts de professionele kenmerken en kwaliteiten benadrukt worden.

Dit soort van identiteitsconstructie noemt Zimmerman (1998) een 'situated identity'. Ook in deze casus is dit de identiteit die de spreker over zichzelf construeert. Dus telkens wanneer het hier gaat over de eigen of de professionele identiteit, gaat het over deze 'situated identity' van de spreker zelf.

De onderzoeksvraag van deze case is bestuderen hoe de spreker in een zeer specifieke, institutionele setting naast de institutionele identiteit, ook zijn eigen professionele identiteit weet te construeren. De institutionele identiteitsconstructie is vrij frequent in mijn corpus en ook erg logisch, omdat de sprekers geselecteerd werden op basis van hun professionele affiliatie. Daarnaast ook de eigen identiteit van expert benadrukken is moeilijker, precies omdat die eigenlijk in conflict ligt met de institutionele. Ik toon in deze paper aan dat de spreker deze twee echter weet te verzoenen.

2 Methode

Voor deze studie heb ik een speech geselecteerd uit een corpus van ongeveer veertig speeches. Deze presentaties werden allemaal gehouden in het kader van professionele studiedagen met één centraal, technisch thema. De transcripties van deze speeches vormen de basis voor mijn onderzoek.

Deze teksten heb ik benaderd vanuit een discoursanalytische invalshoek en omdat er in dit veld geen 'single coherent theory' (Schiffrin, Tannen & Hamilton, 2001) bestaat, maar eerder een heel aantal verschillende tradities, behoeft dit theoretische kader nog wat toelichting. Ik heb me in mijn analyses namelijk vooral gefocust op de constructie van identiteit in deze speeches. Hiervoor baseer ik me op studies van bijvoorbeeld Dyer en Keller-Cohen (2000), De Fina (2000) en Schiffrin (1996), waarin deze identiteitsopbouw in de loop van het discours stap voor stap geanalyseerd wordt.

3 Data

Voor deze gevalstudie heb ik een speech gekozen die opgenomen werd in december 2001. De studiedag had als thema de slibproblematiek in onbevaarbare waterlopen. Deze dag was een initiatief van een ingenieursvereniging, die elk jaar een heel aantal studiedagen organiseert over vrij uiteenlopende thema's en die ook telkens zorgt voor een zeer professionele aanpak. Tijdens deze studiedag kwamen zeven sprekers aan bod, waarvan zes sprekers Belgisch waren met Nederlands als moedertaal. De spreker die hier aan de orde is, stond een beetje buiten de groep, aangezien de meeste sprekers en ook de publieksleden een vrij technische achtergrond hadden. Deze spreker was echter helemaal niet technisch opgeleid en hij was eigenlijk ook professioneel slechts zijdelings bezig met de slibproblematiek. Zijn beroep is advocaat en hij had vanwege zijn politieke carrière te maken met de slibproblematiek. In zijn stad is hij namelijk schepen van leefmilieu en vanuit die functie kwam hij vertellen over hoe in zijn stad de slibproblematiek aangepakt wordt.

4 Kwalitatieve discoursanalyse

4.1 Inleiding

In de eerste plaats zal ik aantonen dat de spreker aandacht besteedt aan de constructie van zijn eigen identiteit. Hij vestigt in het begin van zijn speech even heel sterk de aandacht op zichzelf, waarin hij beweert de identiteit van een outsider te hebben. Dat dit effectief zo is, blijkt ook uit de speech zelf. Dit geeft hem het imago van een underdog. Dit imago zal de spreker dan in de loop van zijn speech gradueel opwaarderen, onder andere aan de hand van een aantal epistemische zelfverwijzingen waarin hij de identiteit van een expert demonstreert. Tot slot dragen ook de dialogische elementen bij tot deze identiteitsconstructie, aangezien zij de spreker ook meer in de schijnwerpers plaatsen.

Deze analyse van de eigen identiteitsconstructie vergelijk ik vervolgens met de opbouw van een institutionele identiteit. Ook hier toon ik aan de hand van kwalitatieve discoursanalyse aan dat de spreker ook dit imago stevig construeert.

4.2 Eigen identiteit

Buitenbeentje

Een eerste belangrijke observatie is dat de spreker zich van in het begin van de speech positioneert als een buitenbeentje vanwege zijn achtergrond. Hij maakt dat zelf meteen duidelijk aan het begin van de speech, waarin hij zijn eigen positie sterk contrasteert met die van zijn publiek en van de andere sprekers. Hij is hier vrij expliciet over, zoals blijkt uit de volgende voorbeelden.

1. Ikzelf, ik ben geen ingenieur, ik ben advocaat [...]. (p1)
2. Op dit ogenblik word ik gescreend door u en u zegt een advocaat en een politieker euh voor de meeste mensen is die combinatie een reden om te huiveren. (p1)

In voorbeeld 2 zien we dat de spreker nog een stap verder gaat dan gewoon het verschil aan te duiden tussen hem en de rest van het publiek, hij voegt er zelfs aan toe dat de meeste mensen met enige afschuw naar zijn beroep kijken. Dit past in een interactionele strategie van zelfspot, waar ik later op terugkom. Dit voorbeeld is natuurlijk ook retorisch van aard: hierin probeert de spreker de aandacht en de welwillendheid van zijn publiek te verkrijgen. Hierdoor past het in de klassieke *captatio benevolentiae* die samen met andere instanties geconstrueerd wordt. Zo stelt de spreker het publiek ook gerust wat betreft de duur van zijn betoog in voorbeeld drie, waar hij opnieuw humoristisch uit de hoek komt:

3. [...] laat mij u geruststellen, ik zal de toegemeten tijd niet overschrijden, dit uit respect voor de organisatie, voor u en het feit dat ik ongeveer scheur van de honger. (p1)

Deze *capatio benevolentiae* past ook in de interactionele strategie van de spreker om een band te leggen met zijn publiek, waar ik later op terugkom. Immers, zoals Johnstone (1996) beargumenteert, zijn de retorische keuzes van sprekers goede indicatoren van de constructie van hun identiteit.

Dat het referentiekader van de spreker inderdaad anders is, blijkt niet alleen uit de expliciete verwijzing naar de verschillende achtergrond, maar ook in de tekst zelf vinden we heel wat duidelijke indicaties dat hij minder goed op de hoogte is van de hele

slibproblematiek. In de registerkeuze vinden we hier al de eerste aanwijzingen voor. Deze spreker is misschien wel redelijk goed op de hoogte van de terminologie over de slibproblematiek, maar in vergelijking met de andere sprekers gebruikt hij toch veel meer de gewone spreektaal. Hij beweert het op een bepaald moment ook zelf, cf. voorbeeld 4, en demonstreert later in zijn speech dat het ook zo is (cf. bespreking voorbeelden 5-7).

4. Ik vat het zeer kort samen in lekentaal [...]. (p2-3)

Ook aarzelingen en herformuleringen, die interessante indicatoren kunnen zijn in de opbouw van een identiteit (Montgomery, 1999; Rymes, 1995) wijzen hier in dezelfde richting. In deze presentatie valt op dat als de spreker moeilijke termen gebruikt, dat dit dan gepaard gaat met heel wat aarzelingen en vaak ook met het zoeken naar de juiste term of omslachtig taalgebruik. Hier zijn heel wat voorbeelden van te vinden (voorbeelden 5-7).

5. [...] gaan wij een dijk bouwen om euh euh een grote sluis, een stuw eigenlijk om euh om te voorkomen dat steden gaan overstromen [...]. (p2)
6. Wij zijn massaal aan het bemonsteren, de resultaten zijn positief, euh ik denk dat wij met het gemiddelde, we hadden angst, euh, grote angst dat er euh een negatief dat het overall negatief zou zijn, dat wij te veel zouden moeten euh verbranden, thermisch laten drogen of dergelijke meer, moeten laten verwerken [...]. (p5)
7. [...] meer minimum inspanningen moeten leveren vooraleer u een frank subsidie krijgt euh om het aan het euh duo duurzaam lokaal waterzuiveringsbeleid euh te kunnen werken. (p6)

In voorbeeld 5 zien we de spreker op zoek gaan naar de juiste term, in dit geval *stuw*, een woord waar hij pas kan opkomen na eerst twee andere termen (*dijk*, *grote sluis*) geprobeerd te hebben. In voorbeeld 6 komt de spreker in het algemeen niet goed uit zijn woorden en krijgen we dus een vrij onbegrijpelijke zin. Ook in voorbeeld 7 is dit het geval. Opmerkelijk hier zijn ook de aarzelingen, die veel frequenter zijn dan in de rest van de speech. Deze spreker is een vlot redenaar, die vrij zelden vastloopt. Het gemiddeld aantal aarzelingen bedraagt slechts 1 op 33 woorden. In tabel 1 zien we het aantal aarzelingen in de drie bovengenoemde voorbeelden. Het gemiddelde ligt hier opmerkelijk hoger dan in de volledige tekst.

Tabel 1 Aarzelingen in drie voorbeelden

Voorbeeld	Aantal aarzelingen per hoeveelheid woorden	Gemiddeld aantal aarzelingen
Voorbeeld 5	3 op 24	1 op 8
Voorbeeld 6	6 op 68	1 op 8.5
Voorbeeld 7	3 op 25	1 op 8.3

Naast het zoeken naar de juiste term en een toenemend aantal aarzelingen, komt het ook voor dat de spreker zich verspreekt.

8. Euh, wij hebben geleerd dat dat slib eigenlijk materiaal is dat uit de waterkolom is en beladen is euh is met euh poluente contaminaten en dat er te veel van is en te vuil van is. (p3)

In dit voorbeeld hanteert de spreker een term die zeer typisch is voor het jargon van de slijbproblematiek, namelijk *poluente contaminanten*. Dit is een term die goed bekend blijkt te zijn bij de andere sprekers van de studiedag aangezien deze term ook voorkomt in andere speeches, maar dan zonder de aarzelingen die we hier zien. Bij deze spreker zien we evenwel een aarzeling vooraleer de term te gebruiken en daarenboven spreekt hij deze ook nog eens fout uit, wat aantoont dat hij niet vertrouwd is met het jargon. Hierdoor demonstreert de spreker dat hij niet behoort tot de echte experts in het veld en bevestigt hij dus zijn identiteit van buitenbeentje.

Opwaarderen van de underdogpositie

De spreker plaatst zichzelf op deze manier in een underdogpositie van waaruit hij vertrekt om zijn speech te beginnen. Maar in de loop van de presentatie versterkt de spreker zijn positie stap voor stap: hij begint met zijn beperkte technische kennis te counteren met een ander soort deskundigheid, namelijk die van advocaat en schepen, zoals hij expliciet laat merken in het volgende voorbeeld.

9. Ikzelf, ik ben geen ingenieur, ik ben advocaat, dus ik ken iets van regelgeving of van theorie, ik sta van den andere kant ook in de praktijk als schepen van de stad X. (p1)

Het feit dat hij twee functies heeft, is op zich al een gezagsargument. Daarenboven draagt de complementariteit van de inhoud van de functies, namelijk theorie en praktijk, bij tot de opbouw van een grote deskundigheid in de ogen van het publiek.

Om deze stelling te bewijzen, verwijst de spreker in een aantal passages naar zichzelf. Hiervoor is een analyse van de agentieve en epistemische zelfverwijzingen zeer geschikt, zoals ook Dyer & Keller-Cohen (2000) beargumenteren: “The agentive self is associated with action and the temporal progression of narrative, and the epistemic self with thoughts, feelings and beliefs. Such a template seems well suited to the construction of professional expertise, since the narrator is able to depict himself as the main protagonist in the narrative, controlling the action, and also explaining and justifying his actions through his epistemic self.” (p. 294)

In deze speech vinden we agentieve en vooral epistemische zelfverwijzingen, die beide hetzelfde punt illustreren, namelijk dat de spreker zeer goed geïnformeerd en voorzichtig is.

Een eerste opvallende passage vinden we wanneer de spreker zich aangevallen voelt door de reactie van het publiek en zich verdedigt door te zeggen dat hij het zelf gecontroleerd heeft.

10. Nu op dit moment is dat veranderd, is dat totaal gewijzigd en - (*reactie in het publiek, mensen schudden het hoofd*) ik zie d'er al euh nee knikken - maar ik heb het nagekeken bij onze diensten die mij het volgende zeggen: [...]. (*eigen toevoeging*) (p2)

Deze agentieve verwijzing bewijst dat hij de moeite heeft gedaan om het na te kijken en dat de informatie die hij geeft, niet enkel gebaseerd is op zijn expertise. Dat is een heel nuttige stap, aangezien zijn deskundigheid zich situeert op een ander vlak en hij dus niet kan verwachten dat een beroep op alleen zijn eigen kennis voldoende is als gezagsargument.

Een tweede passage vinden we wanneer de spreker vertelt over een moment waarop hij en een ingenieur uitgenodigd werden op een vergadering over het Potpolderproject.

11. Ik vertaal dat dan naar de slibproblematiek. Wat betekent dat? Dat als water gaat overstromen van hoog naar laag, hetzij van de Schelde naar euh onze Polders, hetzij nadien als het moet teruggepompt worden naar de Schelde, dan gaat daar volgens mij, een probleem komen van slib want wie garandeert mij dat er geen slib van de Schelde zal overkomen op onze Potpolders, wie garandeert mij dat het slib dat gestort is op de oevers niet mee zal stijgen? (p3)

Hier plaatst de spreker zichzelf meer in het licht door de nadruk te leggen op zijn kritische visie. Zo kan hij laten zien dat hij zeer sterk betrokken is bij de problematiek, dat hij zelf bepaalde besluiten getrokken heeft, dat hij naar de toekomst kijkt en vooral dat hij voorzichtig wil zijn. Hier hebben we dus te maken met een epistemische verwijzing waarin de spreker illustreert dat hij bepaalde bedenkingen heeft gemaakt bij het project van de Potpolders. Aan de hand van deze opmerkingen benadrukt hij daarenboven dat hij zelf, meer nog dan de ook aanwezige ingenieur, zeer goed geïnformeerd is, inzicht heeft in de situatie en voorzichtig wil handelen, kortom, hij toont hier dat hij ook een expert is.

De derde en de vierde passage zijn twee voorbeelden van minder opvallende epistemische verwijzingen, waarin de spreker als het ware tussen neus en lippen opnieuw aangeeft dat hij kritisch nadenkt en voorzichtig wenst te handelen.

12. Sinds de decreetwijziging van 18 mei 1999 is er een groot probleem gerezen, denk ik, in deze sector. (p2)
13. Euh, wanneer ik het uitvoeringsplan, het uitvoeringsdecreet slib zie, dan krijg ik daar schrik van omdat men daar twee dingen in zegt. (p5)

Met behulp van deze agentieve en epistemische zelfverwijzingen creëert de spreker een positief imago van zichzelf. In de loop van de tekst profileert hij zich als iemand die toch wel goed op de hoogte is van de slibproblematiek. Misschien niet op het louter technische vlak, maar toch als iemand die er heel wat vanaf weet. Op die manier dekt hij zichzelf eigenlijk in door in de eerste plaats duidelijk aan te geven dat hij er niet zo veel vanaf weet, alleszins toch niet van de technische kant van de zaak, zodat het publiek en de andere sprekers hem geen technische fouten kunnen aanwrijven. Aan de andere kant countert hij dit gebrek aan kennis door duidelijk te maken dat hij wel kritisch nadenkt en onvoorzichtige en ondoordachte beslissingen tot elke prijs wil vermijden. Zo construeert hij toch de identiteit van expert, met een klein voorbehoud wat betreft het technische aspect van de slibproblematiek.

Dialogische elementen

De meeste sprekers in mijn corpus houden het dialogische aspect van hun speech bijzonder beperkt. Voor velen blijken presentaties een strikt monologisch genre te zijn, een idee dat ondersteund wordt door de zeer specifieke context waarin zo'n speech gehouden wordt. Daarenboven hield het publiek zich ook zeer goed aan de 'regels' aangezien er zelden of nooit interventies waren van publieksleden tijdens de speech. Na de presentaties was er tijd voor vragen en echte interactie bleef beperkt tot deze momenten.

We kunnen dus wel stellen dat deze spreker ook op dat vlak zich duidelijk van de anderen onderscheidt. Door op grote schaal dialogische elementen in zijn speech op te nemen, komt hij als spreker meer op de voorgrond en legt hij een band met zijn publiek. Ook dit draagt bij tot de opbouw van zijn identiteit, omdat het publiek hem dan

eerder als individu zal beschouwen in plaats van alleen als een vertegenwoordiger van zijn organisatie. De spreker gebruikt hiervoor een aantal verschillende technieken.

In de eerste plaats schuift de spreker zichzelf naar voor door in rechtstreekse interactie te treden met het publiek. Hij houdt zijn publiek goed in het oog en laat dat ook in zijn speech merken. In voorbeeld 14 reageert hij op een paar publieksleden die effectief nee schudden tijdens zijn speech. Nochtans storen ze zijn speech niet, want er komt geen mondelinge interventie. Toch gaat de spreker erop in door een argument te geven dat zijn woorden geloofwaardiger moet maken.

14. [...] (*reactie in het publiek, mensen schudden het hoofd*) ik zie d'er al euh nee knikken - maar ik het het nagekeken bij onze diensten [...]. (*eigen toevoeging*) (p2)

De spreker geeft aan het einde ook commentaar op het doel van zijn speech. Hij wil duidelijk maken waarom hij is komen spreken en om zeker te zijn dat de boodschap goed overgekomen is, treedt hij eigenlijk in metacommunicatie met zijn publiek.

15. Euh, ik heb u niet willen overtuigen van iets, ik heb willen getuigen van de problemen waar gemeenten en steden op dit ogenblik mee zitten en kampen. (p6-7)

Deze spreker slaagt erin om ook af en toe een grapje op te nemen in zijn speech. Bij humor is er werkelijk sprake van interactie, omdat de spreker dan een echte respons krijgt van zijn publiek, in de vorm van gelach. Deze respons geeft hem een indicatie van het succes van zijn grapjes en de appreciatie voor zijn speech. Deze vorm van interactie draagt er ook toe bij dat de spreker meer als persoon naar voren treedt. Daarenboven betreft hij vrij expliciet zowel zichzelf als het publiek in zijn grapjes, zoals blijkt uit deze voorbeelden.

16. [...] en ook de legendarische ruzie met de Aalstenaars - waarvan ik hoop dat er van dat inferieure volk niemand onder u euh staat (*luid gelach in publiek*) - heeft te maken met water. (p1) (*eigen toevoeging*)
17. Die dijkgraven die zijn nogal gekenmerkt - mensen die daarmee te maken hebben kunnen dat beamen - door hun standvastigheid en hun ervaring; met andere woorden, het zijn oude koppige duvels met aaibaarheidsfactor 0 (*gelach in publiek*). (p2) (*eigen toevoeging*)

Naast een aantal neutrale grapjes, zoals de bovengenoemde, gebruikt de spreker ook een andere, specifieke vorm van humor, namelijk zelfspot. Dat deze ironische verwijzingen naar zichzelf een duidelijke functie hebben, blijkt onder andere ook uit Van Dijk (1987) en Dyer & Keller-Cohen (2000). In deze laatste studie wordt aangetoond dat zelfspot één van de manieren om het discours van een expert op te bouwen, zonder daarbij arrogant over te komen. Hiermee brengt de spreker zichzelf ook in de schijnwerpers en benadrukt de solidariteit tussen hem en zijn publiek (Holmes & Stubbe, 2003), doordat hij zichzelf op een zeer onschuldige manier belachelijk maakt.

18. Euh dat ontlokte aan de Franse veldheer de Talleyron de uitdrukking: 'X, vil-le maudite, il faut une armée de canards pour te prendre', 'vervloekte stad er is een leger van eenden nodig om u in te nemen'; één van die eenden staat voor u (*publiek grinnikt zachtjes*). (p1)
19. Euh, excuseer mij, u denkt nu, ge moogt zo'n mannen gene micro geven, zo kort voor de middag; wel, ik, laat mij u geruststellen, ik zal de toegemeten tijd niet overschrijden. (p1)

De spreker geeft soms ook aan het publiek een vrij expliciete rol in zijn speech. Meestal gebeurt dit in de vorm van zinnen waarbij de spreker de publieksleden bepaalde woorden of gedachten in de mond legt, zoals ook in voorbeeld 2. Op die manier creëert hij een vorm van schijninteractie waarbij hij mogelijke kritische gedachten van het publiek formuleert en ze dan soms ook meteen weerlegt, zoals in voorbeeld 20.

20. [...] nu kunt u zeggen: "U meet maar dat wil toch niet zeggen dat je moet gaan saneren", maar uw meting wordt gepubliceerd [...]. (p6)

De voorbeelden van schijninteractie zijn het meest frequent in het begin en aan het einde van de speech. De spreker legt in het begin meteen contact met zijn publiek en herneemt dat aan het einde van zijn speech. Opnieuw ondersteunen deze verwijzingen de constructie van een expert-identiteit, doordat de spreker demonstreert dat hij zo goed op de hoogte is dat hij de kritiek al kan voorspellen en weerleggen.

Er komt dus in een monologische situatie een duidelijke vorm van interactie tot stand, doordat de spreker aan de ene kant de aandacht vestigt op zijn persoon, maar die aan de andere kant meteen ook nuanceert. De reacties van het publiek (vb. gelach) tonen aan dat de luisteraars mee instappen. Verder krijgt het publiek ook een rol in de speech, doordat de spreker hen woorden in de mond legt. Door deze technieken werkt de spreker aan de opbouw van zijn eigen identiteit en ondersteunt hij het expert-karakter ervan. Want zoals Dyer & Keller-Cohen (2000) ook benadrukken, is de opbouw van een expert-identiteit een moeilijke balans tussen het benadrukken van het inzicht van de spreker, dat we hier zien in zijn epistemische zelfverwijzingen, maar aan de andere kant het opnieuw in vraag stellen van zichzelf, zoals bij zelfspot.

4.3 Institutionele identiteit

Als we gaan kijken naar de speech in zijn geheel, dan valt op dat de spreker eigenlijk het meest praat in de exclusieve, institutionele wij-vorm. Hier zijn heel wat voorbeelden van, en ze zijn daarenboven ondubbelzinnig omdat de spreker voldoende verwijst naar de referent van de eerste persoon meervoud, namelijk de stad die hij vertegenwoordigt.

21. Wij staan een beetje als stad, als gemeente onmachtig tegenover de opgave [...]. (p6)

22. Maar u moet weten dat wij als *Naam van de stad* [...]. (p7)

Deze verwijzingen zijn niet alleen bijzonder frequent, bovendien vinden we in deze wij-vormen heel wat agentieve zelfverwijzingen, die benadrukken wat de stad allemaal gepresteerd heeft.

23. Wij gaan meten in die waterloop, wij vragen een attest aan en wij gaan laten dat verbranden of storten [...]. (p4)

24. Wij proberen dit pragmatisch en correct aan te pakken. Wij hebben dus een bemonsteringsplan opgemaakt. (p5)

Eigenlijk gebruikt de spreker de wij-vorm dus vrij nadrukkelijk om te beklemtonen dat het stadsbestuur al die inspanningen levert. Een van de zeldzame keren dat hij niet de wij-vorm gebruikt in een zin waarin dat duidelijk de referent is, is in een negatieve zin. In het volgende voorbeeld gaat het immers over verantwoordelijkheden ontlopen, en de spreker wil zichzelf en zijn collega's daar niet mee associëren. Daarom gebruikt hij hier een omschrijving (zie onderlijnd gedeelte). Onmiddellijk daarna draait hij het probleem weer naar een positieve invalshoek en in deze zinnen is het onderwerp opnieuw 'wij'.

25. Wanneer er een ongeluk gebeurt in uw waterloop waar u beheerder van bent, bent u mede aansprakelijk, als een kind verdrinkt in een waterloop die toxisch bevuild is of die waarbij waarbij kan aangetoond worden dat het slib aan de doodsoorzaak mee geholpen heeft, bent u aansprakelijk en die aansprakelijkheid die willen de ambtenaren van X, de politici van X, willen die ontlopen. Wij wensen propere beken, propere watergrachten en goed voor ons dat het systeem zal verbeteren [...]. (p4)

De hele speech bevat een sterke institutionele identiteitsconstructie, waarbij naar de positieve zaken verwezen wordt in de wij-vorm, terwijl de spreker deze verwijzing voor de negatieve elementen vermijdt.

5 Discussie

Omdat bij dergelijke analyses soms de vraag rijst of de conclusies niet eerder subjectief zijn, ben ik van plan om voor het ruimere onderzoek mijn tekstanalyses te contrasteren met twee andere methodologische werkwijzen. Hierin volg ik dus het principe van de *triangulatie*, een begrip dat afkomstig is uit de sociologie en dat als volgt kan worden samengevat: “In this sense, triangulation is similar to the common rule in journalism not to report anything that is ambiguous or controversial without at least two and preferably three sources to give it additional support.” (Roth & Mehta, 2002, p. 153).

Door vanuit verschillende invalshoeken naar dezelfde data te kijken, verhoogt dus ook de geloofwaardigheid van het onderzoek (Janesick, 1998). Deze combinatie van methodes blijkt niet enkel bruikbaar te zijn in de sociologie, maar ook in de discoursanalyse (cf. Van Leeuwen & Wodak, 1999).

Uit de voorafgaande discoursanalyse is gebleken dat de spreker zowel aandacht besteedt aan de constructie van zijn eigen identiteit als expert, als aan de opbouw van een institutionele identiteit. Voor deze laatste gebruikt hij vrij duidelijke technieken, terwijl de eigen identiteit geconstrueerd wordt aan de hand van een combinatie van uiteenlopende en soms impliciete tactieken.

In de eerste plaats spiegel ik deze conclusies met een kwantitatieve benadering van de data. Zoals Holmes (1997) argumenteert, vormen kwantitatieve analyses een interessante aanvulling van de studie van identiteitsconstructie. Aangezien uit andere studies gebleken is dat pronomina een goede aanduiding geven van de identiteitsconstructie van de spreker (Chilton & Schäffner, 1997; Cuvelier, 2000; Fairclough & Wodak, 1997; Lammers, 2000, 2001) zou dit een interessant uitgangspunt voor een kwantitatieve analyse kunnen zijn. Daarenboven is gebleken dat voornaamwoorden zich ook uitstekend lenen tot een kwantitatieve studie (cf. Alber, O’Connell & Kowal, 2002; Suleiman, O’Connell & Kowal, 2002).

Uit mijn data blijkt dat er in de speeches voornamelijk drie rollen zijn die actief aan bod kunnen komen, namelijk de spreker zelf, het bedrijf en het publiek. Deze rollen komen typisch tot uiting in de sociale positionering van de spreker, wat onder andere blijkt uit de pronomina. Een kwantitatieve analyse van pronomina kan dus inzicht bieden in de mate van aanwezigheid van deze rollen. De kwantitatieve data zouden op die manier een andere kijk kunnen bieden op de kwalitatieve gegevens.

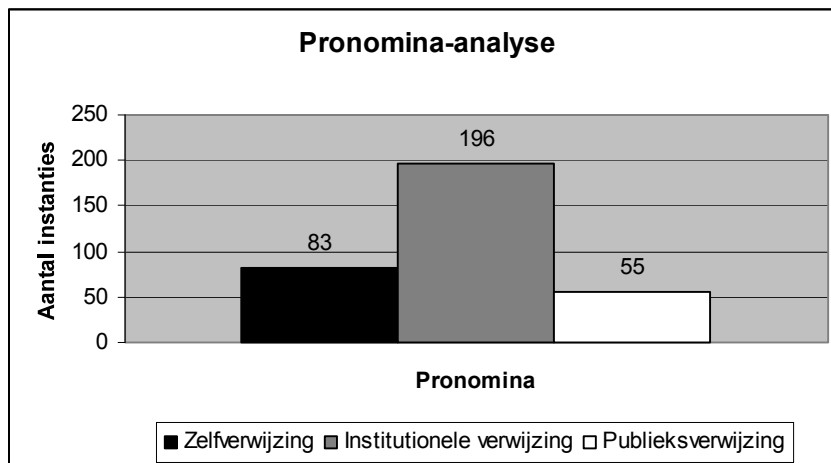
Voor deze analyses is het natuurlijk essentieel dat enkel de identiteitsconstruerende pronomina in aanmerking genomen worden en bijvoorbeeld structuurmarkerende zelf-

verwijzingen, zoals voorbeeld 26, uit de analyses gezuiverd worden, omdat deze niet behoren tot het inhoudelijke ‘frame’ van de speech (Goffman 1974). Ook letterlijke aanhalingen, zoals voorbeeld 27, moeten er eerst uit geselecteerd worden.

26. Ik ga naar het volgende deel [...]. (p3)

27. Dat u zegt: “Goed, we gaan niet meer lozen in die euh in in de de waterlopen, we gaan rioleringen leggen.” (p6)

Als we dan een vergelijking maken van de identiteitsconstruerende zelfverwijzingen op basis van pronomina-analyse, dan blijkt dat de institutionele verwijzingen veel frequenter zijn dan de zelfverwijzingen. Deze twee soorten verwijzingen zijn nog veel frequenter dan de publieksverwijzingen (cf. figuur 1).

Figuur 1 Kwantitatieve pronomina-analyse

De zelfverwijzingen komen in totaal 83 keer voor, dat is een gemiddelde van 1 op 56 woorden. De institutionele verwijzingen komen 196 keer voor, met een gemiddelde van 1 op 24 woorden en de publieksverwijzingen komen 55 keer voor, met een gemiddelde van 1 op 84 woorden. Deze verschillen zijn allemaal tweezijdig significant.

Uit de vergelijking van deze resultaten met die van de kwalitatieve analyses, volgen een aantal hypothesen. Een eerste opmerking is dat de institutionele identiteit in deze analyses veel sterker aanwezig blijkt te zijn dan de eigen identiteit. Omdat de technieken van de institutionele identiteitsconstructie die deze spreker gebruikt, veel voor de hand liggender zijn en zich ook veel beter laten vertalen in pronomina-gebruik, lijkt dat ook wel logisch. Het consistente gebruik van het institutionele *wij* en agentieve zelfverwijzingen in de *wij*-vorm zijn immers gemakkelijk te tellen. Dat is niet het geval voor de opbouw van de eigen identiteit, waarbij verschillende, impliciete en complexere technieken gehanteerd worden.

Om de triangulatie compleet te maken, bekijk ik de speeches nog eens vanuit een heel andere invalshoek, namelijk aan de hand van een effectonderzoek. Professionele

presentaties zijn al vaker het onderwerp van onderzoek geweest en in deze analyses is vaak het effect van een speech op het publiek het onderwerp van studie (cf. De Jong & Andeweg, 1997, 2001; Wannet & Gerritsen, 2001). Deze studies vormen een belangrijke bijdrage tot het taalbeheersingsonderzoek, zeker omdat er specifieke adviezen voor sprekers aan gekoppeld kunnen worden. Dit is dan ook de derde invalshoek die ik hier kort even laat zien: tijdens de opnames van de studiedagen heb ik vragenlijsten voorgelegd aan het publiek, dat bestond uit relatief deskundige toehoorders. In deze enquêtes werd onder andere gepeild naar de identiteitsconstructie van de spreker zelf en van die van zijn bedrijf. Mijn verwachting over de resultaten van deze vragenlijsten is niet dat er een perfecte overeenkomst zal zijn met de conclusies vanuit de andere twee invalshoeken, vooral omdat het hier gaat over de perceptie van bepaalde technieken terwijl het onderwerp van onderzoek bij de andere methodes de tekst zelf is. Discrepancies tussen de resultaten van de verschillende methodologieën liggen dus zeker in de lijn der verwachting en zijn ook een boeiend uitgangspunt voor verdere analyses.

Voor deze casusstudie ligt de focus op twee elementen waarnaar gepeild werd in de vragenlijsten, namelijk de identiteitsconstructie van zowel de institutionele als de eigen identiteitsopbouw van de spreker. Hiervoor werden de volgende twee vragen door het publiek beoordeeld op een schaal van 7.

- De spreker wilde vooral een positief imago schetsen van zijn of haar bedrijf.
- De spreker praatte graag over zichzelf.

Uit de enquêtes bleek dat de institutionele identiteit hoger scoorde dan de eigen identiteit, cf. tabel 2.

Tabel 2 Scores op het effectonderzoek

Identiteitsconstructie	Score op een schaal van 7
Institutionele identiteit	5.6
Eigen identiteit	4.2

Het effectonderzoek suggereert eigenlijk hetzelfde als de kwantitatieve resultaten, maar hier is het resultaat minder uitgesproken. Ook hier scoort de institutionele identiteit hoger dan de eigen identiteit, wat opnieuw verklaard zou kunnen worden door het expliciete karakter van de institutionele identiteitsconstruerende strategieën van deze spreker. In dit effectonderzoek wordt immers gepeild naar de perceptie van het publiek, die deze speech maar één keer hoort en uiteraard tot een andere conclusie komt dan wanneer de tekst van de presentatie nauwkeurig kwalitatief geanalyseerd wordt.

Doordat de resultaten van deze twee andere benaderingen de aanwezigheid van zowel de institutionele als de eigen identiteitsconstructie in kaart brengen, wordt deze stelling uit de kwalitatieve analyses al enigszins versterkt. De triangulatie zou dus een interessante aanvulling kunnen zijn van deze casusstudie, omdat de kwantitatieve benadering en het effectonderzoek ook een inzicht zouden kunnen bieden in de relatieve graad van identiteitsconstructie. Of dit ook werkelijk zo is, zal verder onderzoek naar de combinatie van deze drie methodes moeten uitwijzen.

6 Besluit

Uit de kwalitatieve analyses bleek dat de spreker vertrekt vanuit een underdogpositie, die hij zelf ook promoot. Aan de ene kant zien we dat hij beweert dat hij een outsider is die niet zo veel ervaring heeft in het vakgebied, aan de andere kant demonstreert hij dat ook door niet zo vlot het jargon te hanteren, wat blijkt uit de analyse van aarzelingen en herformuleringen. Deze underdogpositie gaat de spreker dan geleidelijk aan opwaarderen door zijn kennis en expertise te demonstreren aan de hand van agentieve en vooral epistemische zelfverwijzingen. Hierdoor profileert hij toch zijn professionele identiteit en zijn expertise. Maar het is niet alleen via deze monologische technieken dat de spreker zijn professionele identiteit benadrukt, ook door te interageren met zijn publiek komt hij meer als persoon naar voren. Zo ontstaat er eigenlijk een 'schijndialog', zeker omdat hij via zelfspot de aandacht weer op zichzelf vestigt en zijn graad van expertise relativeert. Al deze technieken dragen bij tot de opbouw van de professionele identiteit van de spreker.

Naast het construeren van zijn eigen identiteit, werkt de spreker ook aan een institutionele identiteitsopbouw. Dit doet hij door twee voor de hand liggende technieken, namelijk aan de hand van het consistente gebruik van institutionele wij-vormen in positieve en neutrale contexten en door aan zijn stad te refereren met agentieve zelfverwijzingen.

Zo slaagt de spreker erin om de twee identiteiten naast elkaar te laten bestaan: thematisch verdeelt hij de rollen eigenlijk door de daden (agentief) vooral op rekening van de institutie te schrijven en de kritische bemerkingen (epistemisch) voor zichzelf te houden. Op die manier verzoent hij de twee identiteiten inhoudelijk. Maar naast deze verdeling op het strikt themagebonden vlak, grijpt de spreker ook zijn kansen om een eigen identiteit op te bouwen door zich als persoon te profileren tijdens de speech en zo ondersteunt hij dus nogmaals zijn eigen identiteitsconstructie.

In een laatste deel stel ik twee andere benaderingen van dezelfde casus ter discussie en bespreek ik de hypothese die deze triangulatie suggereert. Dit behoort echter nog tot een onderwerp voor verder onderzoek en dus zijn definitieve conclusies hier nog niet aan de orde.

Literatuur

- Alber, J., O'Connell, D.C. & Kowal, S. (2002). Personal perspective in TV news interviews. *Pragmatics*, 12(3), 257-271.
- Chilton, P. & Schäffner, C. (1997). Discourse and Politics. In T. A. Van Dijk (Ed.), *Discourse as Social Interaction* (pp. 206-230). London: Sage.
- Cuvelier, P. (2000). De interactieve constructie van macht in televisie-interviews met Mobutu, Kabila en Habibie. In R. Neutelings, N. Ummelen en A. Maes (Eds.), *Over de grenzen van de taalbeheersing: Taal, tekst en communicatie* (pp. 119-128). Den Haag: Sdu.
- Dijk, T. A. van (1987). *Communicating racism, ethnic prejudice in thought and talk*. Newbury Park, CA: Sage.
- Drew, P. & Heritage, J. (1992). *Talk at work - Interaction in institutional settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dyer, J. & Keller-Cohen, D. (2000). The discursive construction of professional self through narratives of personal experience. *Discourse Studies*, 2 (3), 283-304.

- Fairclough, N. (2000). Discourse, social theory, and social research: The discourse of welfare reform. *Journal of Sociolinguistics*, 4(2), 163-195.
- Fairclough, N. & Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. In T. A. Van Dijk (Ed.), *Discourse as Social Interaction* (pp. 258-284). London: Sage.
- Fina, A. de (2000). Orientation in immigrant narratives: the role of ethnicity in the identification of characters. *Discourse Studies*, 2(2), 131-157.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis, an essay on the organization of experience*. Boston: Northeastern University Press.
- Holmes, J. (1997). Women, language and identity. *Journal of Sociolinguistics*, 2(1), 195-223.
- Holmes, J. & Stubbe, M. (2003). *Power and Politeness in the workplace*. London: Longman.
- Janesick, V.J. (1998). *Stretching Exercises for Qualitative Researchers*. Thousand Oaks: Sage.
- Johnstone, B. (1996). *The linguistic individual, self-expression in language and linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Jong, J. de & Andeweg, B. (1997). De effectiviteit van openingstechnieken in informatieve mondelinge presentaties. In H. van den Bergh, D. Janssen, N. Bertens & M. Damen (Eds.), *Taalgebruik ontrafeld* (pp. 165-177). Dordrecht: Foris.
- Jong, J. de & Andeweg, B. (2001). Attentum, benevolum en docilem; de kunst om een presentatie effectief te openen. *Ad Rem*, 15(1), 1-6.
- Lammers, H. (2000). Het gebruik van we/wij in media-interviews. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 22(3), 200-219.
- Lammers, H. (2001). Het gebruik van we/wij in medewerker-cliëntgesprekken bij de sociale dienst. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 23(3), 218-235.
- Leeuwen, T. van & Wodak, R. (1999). Legitimizing immigration control: a discourse-historical analysis. *Discourse Studies*, 1(1), 83-118.
- Montgomery, M. (1999). Speaking sincerely: public reactions to the death of Diana. *Language and Literature*, 8 (1), 5-33.
- Ochs, E. & Capps, L. (1996). Narrating the self. *Annual Review of Anthropology*, 25, 19-43.
- Roth, W.D. & Mehta, J.D. (2002). The Rashomon Effect, combining positivist and interpretivist approaches in the analysis of contested events. *Sociological methods and research*, 31 (2), 131-173.
- Rymes, B. (1995). The construction of moral agency in the narratives of high-school drop-outs. *Discourse & Society*, 6(4), 495-516.
- Sarangi, S. & Roberts, C. (1999). *The dynamics of interactional and institutional orders in work-related settings*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Schiffrin, D. (1996). Narrative as self-portrait: sociolinguistic constructions of identity. *Language in Society*, 25, 167-203.
- Schiffrin, D., Tannen, D. & Hamilton, H. (2001). *The handbook of discourse analysis*. Malden: Blackwell.
- Suleiman, C., O'Connell, D. & Kowal, S. (2002). "If you and I, if we, in this later day, lose that sacred fire. . .": Perspectives in Political Interviews. *Journal of Psycholinguistic Research*, 31 (3), 269-288.
- Wannet, E. & Gerritsen, M. (2001). Cultuurverschillen in de waardering van openingen van presentaties. *Gramma tt*, 8(3), 225-247.
- Zimmerman, D.H. (1998). Identity, context and interaction. In C. Antaki & S. Widdicombe (Eds.), *Identities in Talk* (pp. 87-106). London: Sage.